

Услід за складанням списків виборців голови тимчасових повітових комісій мали вжити заходів для якомога більшого розповсюдження їх серед місцевих жителів задля загального відома, щоб кожен виборець у разі потреби мав можливість подати скаргу для встановлення та виправлення відомостей про свою особу [6].

19 червня «Катеринославські губернські відомості» від імені Катеринославського тимчасового губернського комітету, утвореного для запровадження земської реформи, опублікували оголошення про те, що всі мешканці Катеринославської губернії, а також установи, громади та товариства, які мають право на участь у виборчих з'їздах землевласників та міських з'їздах, мають надати місцевим тимчасовим повітовим комісіям документальні відомості про своє звання, прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання та майно [7].

Таким чином, імперська губернська адміністрація у відповідності до законодавства та настанов Міністерства внутрішніх справ розпочала підготовку запровадження в Катеринославській губернії земської реформи.

Література

6. Высочайшеутвержденные Правила о порядке приведения в действие положения о земских учреждениях // ПСЗ. 1864. Том 39. Часть I/ №40934. С. 469 – 481.
7. Екатеринославские губернские ведомости. – 1865. – 22 мая. – №21.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само. – 29 мая – №22.

УДК 37.018(477)"15/16"

Лисак В.Ф.

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Гончаренко І.М.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНАХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI - XVII СТ.

Значне місце в перебігу повсякденності людей займає сімейне життя. Однак, в сучасних українських історичних дослідженнях йому не завжди приділяється належне місце. Якщо гендерні студії ранньомодерного часу розвиваються досить успішно, то дослідженню родини взагалі, та, зокрема, дитинства приділяється мало уваги. Малодослідженою залишається проблема виховання дітей у родинах у ранньомодерний час, роль впливу церкви, зокрема православної, на виховні практики.

Серед українських істориків слід відмітити праці І. Ворончук, яка на матеріалі заповітів зробила блискуче демографічне дослідження щодо складу сім'ї на Волині [2]. Також цінними є її дослідження емоційних відносин у шляхетських родинах [3], про розвиток педагогічної думки [1]. Однак вчена не ставить проблему досліджувати дитинство саме в православних родинах, і значна частина розглянутих нею випадків стосується католиків. Т. Зайцева (Гошко) приділяє увагу дослідженню дитинства,

формуванню загальноєвропейських та українських правових норм щодо дитини у середньовічну та ранньомодерну добу [6].

До теми дитинства в повсякденні православної родини у ранній Новий час ми зверталися раніше [5]. Було з'ясовано, що дитина вважалася «недорослою» людиною в сім'ї та суспільстві, але при цьому до дітей ставилися з великою любов'ю.

Слід зазначити, що при вивченні сімейного повсякдення цього часу дослідники зустрічаються з великою перепоною: дуже обмеженою кількістю джерел у порівнянні із Західною Європою. Це відсутність таких традиційних джерел, як метричні книги з демографічною статистикою, приватне листування. Ми користувалися відомостями з прикордонних російських міст, куди втікали від поляків козаки, які брали участь у козацьких повстаннях[4]. Для встановлення педагогічних принципів використовувалась література церковно-повчального характеру: «Ізмарагд» [7], книга Д. Наливайка «Лікарство на оспалыйумыслчоловічий» [8]; свідцтвами втілення виховних принципів на практиці стали матеріали судових справ Волині [9].

Православна церква виступала за збільшення народжуваності, забороняла аборти, опікувалась проблемами демографії. Саме церква здійснювала облік прихожан через введення метричних книг, але на сьогодні жодної православної метричної книги XVII ст. не знайдено. Через це кількість дітей у православних родинах важко встановити. Ірина Ворончук встановила коефіцієнт дітності для шляхетських родин Волині в 5,78 шляхом дослідження матеріалів заповітів Волині[2; с. 133]. За «Переписними книгами» 1666 р. ми простежили демографічні тенденції серед міщан та селян Лівобережжя [5]. З'ясувати демографічні дані про кількість дітей у сім'ях православних козаків важче, але певні відомості про деякі родини вказані в розпитуваннях у російських містах біглих козаків. Переважно в родинах було 1-3 дитини. З розпитувань в Путивлі можна вирахувати, що в середньому в родинах було по 2,1 дитини [4;с. 207], у Курську в родинах переселенців було в середньому по 2,6 дітей [4;с. 272], в сім'ях переселенців Орла було також в середньому по 2,6 дітей [4;с. 285].

Що стосується виховання дітей, то воно регламентувалося церковними настановами. Принципи виховання дітей були викладені в «Ізмарагді», і зводилися вони, насамперед, до покарання. У книзі стверджується, що «ащектодетейсвоих не учитъ волиибожій – то лютееразбойникъ осудится». Дітейнаказуєтьсякарати з малихліт, аргументуючим, що «убийца бо тело умертвить, а родителей аще не учать, то душу погубятъ». (Ізмарагд основного типу[7; арк. 83-83 зв.]. Той, хто виховує дитину в покаранні, знайде славу та благословення Боже. Пропонується не давати в юності волі дитині, щоб зростала вона в покаранні. Інакше «егдаожесточа не повинеть тебе и буде ти досада от него люта» (Ізмарагд основного типу[7; арк. 84]. Як приклади виховання наводяться історичні зразки. Так, Д. Наливайко у книзі «Лікарство на оспалыйумыслчоловічий» приводить повчаннягрецького царя Василія до свогосина Лева: «Абовімакъ тот, кто добре выувечоные дети на паньствезоставует, всему королевству добре чинить. Такъ кто злые и ненаучоныезоставляет, всему королевству неправности чинить» [8; арк. РОТ].

На практиці деякі батьки занадто захоплювалися покаранням дітей. У Луцьку стався у 1592 р. випадок, коли хлопчика Трофима випадково поранив у грі його товариш, попович Феско, і постраждалий наказав у разі його смерті своє майно (яке саме, не деталізується) віддати на шпиталь та убогим, а батьку не давати, пояснюючи це тим, що не бачив від того нічого хорошого: «ижъ на негонеласкавбыль и ничего по нем доброго не узналь, але-мъ завше от негоутекал» [9;с. 497].

Одним з аспектів виховання було включення дітей у трудові практики сім'ї. Практично дослідити вклад дітей в родинну працю досить складно, бо в джерелах таких згадок дуже мало. Але деякі відомості все ж такі трапляються. На володимирськомугродському уряді у 1579 р. розглядався випадок про трагічну загибель 11-річного хлопчика Івана, який пас кіз у лісі й за невідомих обставин зник. Тіло хлопчика мати знайшла наступного дня на кінці села «забитого и заморьдованого до смерти и закопаного в землю». Незважаючи на те, що хлопчик займався дуже відповідальною справою, він характеризується як «детинка невеликая, толкоув одиннадцати летех»[9;с. 300].

Отже, родинне життя православних значною мірою регламентувалося православною церквою, зокрема стимулюванням останньою народжуваності. Також церквою встановлювалися досить сурові вимоги до виховання дітей, що сприяло розвитку такої риси характеру як покірність. Повсякдення дитини було наповнено страхом перед батьківським покаранням. Незважаючи на те, що ранньомодерне суспільство визнавало дитинство як окремий віковий стан, діти активно залучалися до економічного життя через доступні для виконання трудові практики, що подеколи могло призводити до нещасних випадків.

Література

1. Ворончук І. Інтелектуали ранньомодерної доби про освіту та виховання дітей. // Українознавство. 2016. № 1. С. 71-88
2. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI - першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія. К., 2012. 712 с.: іл.
3. Ворончук І. О. Українська шляхетська родина ранньомодерної доби у внутрішніх зв'язках і стосунках: батьки та діти. *UkrainaLithuanica*. 2017. №4. С. 189-205.
4. Воссоединение Украины с Россией // Документы и материалы в трех томах. Т. 1. 1620-1647 годы. М. : Изд-во АН СССР, 1953. 585 с.
5. Гончаренко І.М. Дитина та ставлення до неї у повсякденному житті православних України другої половини XVI-XVII ст. // *Virtus*. 2020. № 49. С. 236-239.
6. Зайцева Т.Д. Дис. ...д-ра іст. наук. Антропологія міст і міського права на руських землях корони польської в XIV – першій половині XVII ст. Київ , 2019. 465 с.
7. Ізмарагд основного типу. ІР НБУВ. Ф. 307, оп. 1, спр. 489.
8. Наливайко Д. Лікарство на оспалыйумysl чоловічий. Острог : Друкарня В. К. Острозького, 1607. [183] арк.
9. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. Київ: «Фенікс», 2014. 776 с.

УДК 94:37(47)"180/191"

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ГІМНАЗІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Історична освіта посідала важливе місце у навчальному курсі гімназій Російської імперії. У XIX ст. історія стала обов'язковим предметом у навчальному плані гімназій, в